

DEKLE IZ URADNIŠKE DRUŽINE

M I R A N J A R C

Tisti večer, ko je gospa Ana, žena višjega svetnika Milana Srebréta, pripravljala salon za goste, je bilo, kakor da se je oblak utrgal. Skozi črne krošnje kostanjev, ki jih je bičal vihar, so v presledkih švigali bliski. Ulica je bila zavita v temo, ker se je pokvaril električni vod. Tudi tramvaj ni vozil. Po čudnem naključju je bil tudi njen telefon nem, čeprav je že dve uri čakala mehanika iz centrale, da bi ga popravil. Vrhu tega je popoldne prejela od hišnega upravitelja poziv, da mora na svoje stroške prenoviti peči, ki jih je malodane nerabne prepuстила prejšnja stranka. Vse te okoliščine so jo jezile.

„Nemarno gospodarstvo!“ je pomislila gospa Srebrétova, rojena Gradčanka, ki še v drugi polovici tretjega desetletja ni mogla pozabiti nekdanje Avstrije.

Kmalu po prevratu sta se z možem preselila v Slovenijo, na katero pa je avstrijska Nemka gledala le kot na začasno bivališče, saj ji je srce venomer kopnelo po Gradcu in njegovi okolici. Gradec — mesto avstrijskih aristokratov, upokojenih polkovnikov, odličnih dekliških penzjonatov, Roseggerja, Bartscha, Hugo Wolfa! Domotožno se je spominjala minilih časov. Vsega: od vojaške godbe v parku s Ziehrerjevimi marši, popoldnevov v Maria Trost, obiskov pri baronici Lerchenfeldovi, velikih trgovskih hiš pa do neprekosljive kuharice Anny, ki je ni mogla izvabiti v neznano kraljevino SHS.

V Sloveniji se je čutila izobčenka. Shajala se je z redkimi nemčur-skimi družinami, ki so preživljale zadnje dni svojega zatona. Kino in knjiga sta jo zaman tolažila s slepilnim videzom nemštva, ko pa je bil ves zrak prepojen z nečim tujim, ki jo je plašilo in slabilo. V slovenstvo se ni hotela poglobiti. Nezaupno je gledala to ljudstvo, o katerem je svoje dni slišala samo posmehljiva mnenja in sodbe. Ob „slovenstvu“ se je vselej spomnila le obmejnih narodnostnih pretrepov med „mirnimi“ štajerskimi meščani in „nahujskanimi malovrednimi protiaustrijskimi študenti“, nadalje Anastasiusa Grüna, sama ni vedela v kakšni zvezi, „fanatičnih žurnalistov, ki so zakleti nasprotniki prestola in vere“.

Strašna noč, je pomislila, ko je vihra naraščala. Tisti hip je silovito treščilo, da je vsa preplašena odskočila od okna. Tedaj je dragocena

starinska ura v dolgi mahagonijevi omarici odbila osmo. Sveča na mizi je vzplapolala, da se je njena velika senca na stropu zamajala.

Zaskrbelo jo je za Selmo, ki se je že kar predolgo mudila pri Rabensteinovih. To je bila edina družina, kamor je Selma lahko brez skrbi zahajala. Mati se je namreč bolešno bala zanjo, saj ji je bila Selma vsebina življenja poslej, ko se ji je zdelo, da je izgubila vse, kar je bilo lepega na svetu. Kako se je zadnja leta postarala. Ob svitu utripajoče sveče se je zagledala v zrcalu: nekdanj kostanjevi lasje so bili že precej sivi, oči so imele truden izraz, na čelu so se že nabirale rahle gube, nekoč prožno in vitko telo je kazalo neprijetne znake okroglevanja. Tedaj se je zasramovala opazovanja same sebe in se je usedla na zofo. Z mizice je vzela fotografski album s slikami iz preteklosti.

Trudno je listala po knjigi, kakor bi prebirala tipke na klavirju in oglasil se je zdaj razposajen, zdaj zamolkel zvok in sfrfotal v sivino brezupnega čakanja. Ustavljala se je ob slikah, ki so predstavljale gospodično Selmo v vseh letih njenega razvoja: polletno čečo, ki se dviga iz vozička in krili z ročicami po vrtnici, dveletno punčko, ki stopica po stezici v parku, desetletno razvajeno šolarko z vzgojiteljico Gundrovo pri klavirju, petnajstletno gospodičnico na konju na grajskem dvorišču njenih sorodnikov.

In zdaj je Selmi že dvajset let... Uboga! Prav zdaj, ko se v njej prebujata ženska, mora živeti v tem čudnem mestu, kjer ni ne prave družbe, ne primernih ženinov. Gospa Ana je kljub vsem izpremembam v Evropi verovala v hierarhični, vekoviti red sveta. To ji je velevala vest, saj je bila potomka starega oficirskega rodu. Še vedno je verovala v Habsburgovce. Živela je v blaznem upanju, da se prej ali slej povrne čas Leharjevih valčkov, dolgih kril, las s kitami in strogo verska vzgoja. Zdaj pa preži zlo nanjo in na njene od vseh strani. Po cestah hodijo demokrati, parveniji, verižniki in veleizdajalci. Lepota, denar, surovost — to so sredstva, s katerimi dosegaš lepo kariero.

Dvakrat, trikrat jo je mož povedel v gledališče. Nerazumevajoče in z očitnim odporom je sedela v parterju med pomeščanjenimi kramaricami in prekupčevalci. Ker pa dejanja na odru ni razumela, je poslej gledališče ni več mikalo. V operi je pogrešala odlične družbe, kakršne je bila vajena iz mladosti. Mož je poslej ni več silil v novo družbo.

Nekdanji c. kr. sodnik v Gradcu je v novi državi vestno opravljal svojo službo, brez čuta za izpremembe na svetu, zvest samo paragrafom, kaj mu je bilo mar, kdo jih je postavil. Vest mu je velevala: vdano služiti in izvrševati ukaze tistega, ki je bil trenutni zakonodajec. Koliokrat ga je žena prosila, da naj izstopi iz službe, da bi se vrnili v Avstrijo.

„V Avstrijo?“ se je posmehnil. „K tvojim znancem, ki se ne bodo nikoli več dokopali do moči! Sanjaš, draga moja! Avstrijskih zlatih kron ni več! Kar Bogu se zahvali, da sva se tako srečno rešila iz poloma.“

Vdala se je, kaj naj bi tudi storila. Njen mož, ki je pomagal, da je nova država dobila v redu nazaj važne dokumente iz dunajskega arhiva, je prejel za plačilo dobro službo. Obupna pisma njenih sorodnikov, ki so v Avstriji živetarili, pa ji tudi niso mogla vlitii novega upanja. Njen bratranec, bivši polkovnik, si je služil kruh s tem, da je igral na klavir v nekem dunajskem kinu, njena nečakinja je prakticirala v neznatni židovski banki, njen svak, ki je pred vojno slovel kot najboljši jezdec v gosposkem klubu jahačev, se je ustrelil, ker je izgubil vse premoženje. Ali vse to kakor tudi sto in sto drobnih neugodnih vesti iz sosednje države je ni uklonilo, in čisto tiho, na dnu srca je želela in klicala minulost. Zapredala se je samo vase. Cesta ji je bila tuja. Na cesti je srečavala neznane obraze, poslušala tujo, zoprno govorico, letaki in lepaki na kioskih so ji znova in znova potrjevali, da živi tu njej tuj narod.

In godba! Od vsepovsod se je razlegal jazz. Po sunkovitih taktih so se pomikali plesalci, kakor da se v gneči prerivajo. Kako odurno! Kje so časi, ko so se lahni pari izbrane družbe zibali in vrteli po taktih dunajskih valčkov. Tu pa se gneto kar križem kražem: bankirji, nižji uradniki, šivilje, sumljive ženščine in komiji.

Gospa Ana Srebrétova, nekđaj pl. Burgstein, je bila vsega tega dela in nedela do grla sita. Pozabljala se je v knjigah: v Ganghoferju, Wolzogenu, Bartschu, Ebersu, v Idi Hahn-Hahn.

Sveča je dogorevala. V tesnobno pozabljenje so tonili predmeti: starinski divan, trebušaste omare, okrogla mizica z rokokojskimi stolci, stene s tremi starimi akvareli in veliko zrcalo s pozlačenim okvirom.

Nepopisna zapuščenost je legla na to čakajočo ženo, ki se je bolj ko kdajkoli prej zavedela svoje osamelosti. Kakor nalašč ni bilo to uro nikogar: ne gostov, ne hčerke, ne moža. Tolažila se je: naliv jih je zadržal. V tej tolažbi je vztrajala pol ure. Ker žarnica le še ni zagorela, je prižgala novo svečo. Začela se je vznemirjati. Zatekla se je v minulost, v božične večere, ki so bili že kar družinska slavja. Videla je moža, kako se je s Selmico igral, kakor da je njen vrstnik. Vozil je voziček s ččicami, pisanimi oblekcami, igral je na otroški klavirček, zbijal šale in pel tisto staro „O Tannenbaum . . .“ in „Stille Nacht“. Urad in dom, Avstrija in nemštvo — to je bil njegov svet, kjer se je izživljal, čeprav ni docela pozabil svoje kranjske domovine. Bil je eden izmed tistih tihih ljudi, ki jim predstojniki radi zaupajo odgo-

vornejše zadeve: resen, a ne čemerren, varčljiv, a ne skopuški, vesten in delaven, nenaklonjen društvenosti in sovražnik nezakonitosti, Avstrijec, to se pravi vzgleden uradnik, zvest cesarju in vsakokratni vladi, v kateri je videl poroštvo za red in blagor podanikov. Ni čuda, da je prišel po zložni poti v konservativno družino svoje plemiške neveste. Pred pet in dvajsetimi leti . . .

Vse se je prevrednotilo: evropski zemljevid, vrednostni papirji, uradniške plače in uradniški ugled.

Prišla sta ob vse premoženje. Avstrijski papirji so ostali samo papir. Taka je bila božja volja.

Srebrè pa se je vdal. V novo domovino se je hitro vživel. Objelo ga je nekaj davninskega. Kmalu je pozabil na Avstrijo. Ne tako njegova žena, ki je čedalje bolj trpela v izkoreninjenosti. Dozdevalo se ji je tudi, da njen mož ni več prejšnji. Začela ga je ljubosumno zalezovati, pa ni mogla ničesar odkriti. Ali je tukajšnji zrak zastrupljen? Kaj se je res tako naglo postarala? Ali se ji tudi hčerka odtuja? Njena dvajsetletna Selma ni prav nič podobna njej, kakršna je bila še kot gospodična Anny, ki se je vzgajala v katoliškem penzijonatu. Selma študira na univerzi. Čudno tiho je to dekle, železno vztrajno in mrzlo razumsko. V nekaj letih se je dovršeno naučila slovenščine, kakor da hoče ona nadaljevati, kjer je oče prekinil. Kar nekam mimogrede se je razvila iz deklice v dekleta, ki je vse svoje čustveno življenje skrilo tako globoko, da še mati ne more več videti vanjo. Tiha je, ali uporna, ne v dejanjih, temveč v pričakovanju. Njena nema pokorščina in vdanost je nevarnejša od glasnega upora. Mati se boji, mati ugiba, a ne ve, kaj in kako . . . Selmin smehljaj je ena izmed večnih zagonetk. Ta smehljaj — ali izraža prezir, posmeh, nemir, zatajeno strast, strah, sočutje?

Mati je trpela. Ali bi ne bilo za Selmo najbolje, da se omoži. Kdaj pa kdaj ji je po ovinkih, rahlo, ali pa kakor v šali omenila ženitev. Dekle ji je odvrnilo prav tako, ali s šaljivko, ali pa je naravnost odklonila. Mater je to prezirljivo vedenje žalilo. Telo njene hčere je očitovale kipečo zrelost, polne grudi, močne, čeprav vitke noge, život, ki je bil kakor ustvarjen za materinstvo.

Selma ima neko skrivnost. Morda je že njeno bistvo samo po sebi skrivnost za to mater, vzgojeno za čas, ki je bil že preteklost. Pri nas nismo poznali skrivnosti, je trpko razmišljala. O pač, to so bile male, ljubke laži, skrivna ljubezenska pisemca, nedolžne prevare in skrivalnice, ki so nam jih starši igraje odpuščali, saj so imeli naša srca na dlani. Otrok mora biti staršem odprta knjiga. Tako je po vseh družinah. Vsaj biti mora tako.

Zadnji teden je iz strahu za svojo hčer vstajala gospa Ana sredi noči in hodila v Selmino sobico, kakor da bi jo hotela presenetiti. Ali soba ni izdala ničesar. Ta tiha dekliška soba z mizico za vaze in izbrane prte, z omarico za knjige, med katerimi so stale odlično vezane knjige Rilkeja, Jacobsena in Kierkegaarda! Mati se doslej ni brigala za te knjige. Njej je zadoščal Wiener Journal, ki je iz njega črpala vsak dan modrost osamljene, izumirajoče avstrijske visoke družbe.

Niti ure ni hotela več živeti tako. Le kako naj pripravi Selmo do tega, da se bosta razumeli. Dotiplji se skrivnosti na dno, pa jo dvigni v dan, in tujstvo med dvema človekoma bo prenehalo.

Kakor da jo je nenadno razsvetlilo spoznanje, se je dvignila, vzela svečo in odšla v Selmino sobo. Hlastno, kakor da bi jo utegnil zdaj, zdaj kdo presenetiti, je stopila k omarici za knjige in s tresočo roko posegla po knjigah, da bi našla morda kaka pisma. Tedaj pa je v Kierkegaardu opazila list, ki je najbrž mejil prečitani del knjige. Na tisti strani je zagledala rdeče občrtan odstavek, ki se je glasil: „... v srednjem veku so mnogo pripovedovali o gori, ki je ne najdeš nikjer na zemljevidu in ki se imenuje Venerina gora. Tam domujejo čutnost in vse divje naslade... Tam ne poznajo ne besed, ne preudarjanja, ne premišljanja, ne naporenega ugibanja, tam buči le nagoni glas strasti, razlega se le hrušč in trušč razdivjanega plesa. Prvorojenec tega kraljestva je Don Juan. Toda ta kraj nikakor ni dom greha, kakor bi človek morda mislil. Šele, če se mu približaš z *ostro mislijo*, se razodene kot kraljestvo greha. Ali tisti hip Don Juan umre in godba utihne...“

Gospa Ana, čuvarica vzgledne družinske vzgoje, je onemela. Roka ji je podrhtevala, ko je odlagala knjigo.

V takem svetu tedaj živi Selma? Moja Selma, hčerka žene, ki ni nikoli prestopila meje spodobnosti, kaj šele — poštenosti in dostojnosti, s kakršno se je ponašal ves njen rod.

Zgrozila se je. Kaj je vendar s Selmo? Ali je *to* tedaj njena skrivnost? Ob tej domnevi se je nenadno opogumila: prebudila se je v mater, ki mora skrbeti za svojega otroka. Kod sploh hodi Selma to uro? Že davno bi se morala vrniti. Hotela je telefonirati Rabensteinovim, pa se je spomnila, da je telefon pokvarjen. Sedla je na stol pri knjižnici in si podprla glavo z rokami. Spreletavale so jo najburnejše predstave. Spominjala se je stoterih malenkosti, ki so bile v zvezi s Selmo. Njeni odhodi z doma in vračanja, njene redke prijateljice, njeno sumljivo angleško dopisovanje... Sklenila je preiskati vso sobo, čeprav bi jo utegnila Selma presenetiti. Zaklenila se je. V navalu nevzdržnega ogorčenja je začela premetavati knjige, drugo za drugo, in jih odlagati na tla, meneč, da bo vendarle našla kako izdajalsko pismo. Vse je pretaknila. Odprla

je predalčke, miznico, prevrnila vaze, iz katerih so se vsule rože po tleh. Odmaknila je omaro, razmetala obleke in perilo, preobrnila sleherno reč, ali vse — zaman. Ta negotovost pa jo je še bolj zdražila. V domišljiji so ji zaživele meglene podobe, usedlina iz časnikov, v katerih je čitala še kot dekle o kupčevalcih z dekleti po balkanskih mestih, o makedonskih atentatorjih, o mednarodnih lopovih, ki so jim vzhodna evropska mesta najvarnejše zatočišče. Dušilo jo je. Užaljenost, ljubo-sumje, občutek nemoči, ostarelosti, zavest, da je izkoreninjena, osamelost — vse to se je gnetlo in prerivalo v duši te žene, ki si ni vedela pomagati.

Plašno se je ozrla okrog sebe. Zdaj se je šele zavedela, kaj je napravila. Soba je bila v takem neredu kakor ob selitvi. Kaj naj stori? Pograbila je svečo in začela hlastno pospravljati.

Tedaj pa je začula močno trkanje. Vsa zmedena je planila k vratom. Komaj jih je odprla, že je s krikom stopila korak nazaj. Pred njo je stal neznan gospod. Srednje velikosti, sportno oblečen, mrzlo gladkega, brezizraznega obraza z lasmi na prečo, podoben trgovinskemu potniku.

Trenutek, dva, tri sta se gledala nemo.

Nato je zbrala gospa Ana vse moči, da je premagala strah, ali še preden je utegnila izpregovoriti, se ji je neznanec predstavil in ji pokazal tudi detektivsko legitimacijo. Kolikor moči obzirno, a odločno je zahteval, da mu gospa dovoli, da pregleda stanovanje. Gospa je okamenela. Bleda in trepetajoča je v razburjenju pozabila na vse obzire in se ni vzdržala niti žaljivk. Detektiv jo je znova opomnil, naj bo mirna, naj se pokori in naj ne vprašuje. Hkrati je iz veže vstopil v sobo policist s služkinjo, ki je prinesla v sobo petrolejko. Trenutek pozneje je že zagorela električna žarnica. Gospa je sedela na zofi in ihtela. Detektiv je začel preiskovati sveženj muzikalij na klavirju, in ko jih je odložil, mu je morala gospa odpreti veliko omaro.

Ta nenavadni prizor se je odkril — Selmi, ki je malo pozneje tiho vstopila in obstala začudena sredi sobe. Mirno opazovaje je slekla dežni plašč in ga malomarno položila na zofo. Ko je vrgla od sebe še modro čepico, da so se ji vsuli kodri plavih las, je s sivimi očmi vprašujoče preblisnila to čudno trojico. Stopila je k objokani materi, ki se je spet znova razburila. Odhitela je v svojo sobo, ki je bila še vedno vsa v neredu. Z ledenim prezirom je stopila pred detektiva in ga vprašala, kdo mu je dal dovoljenje razmetavati njene reči. On jo je trdo zavrnil, češ da doslej sploh še ni prestopil praga te sobe. Selma se je ozrla v mater. Mati ji je suho odvrnila, da je bila ona v sobi. Hčeri so se oči zabliskale. Mati ji je namignila, naj se obvlada. Selma je stisnila ustnice

in se uporno postavila. Detektiv je hotel stopiti že v njeno sobo, ko so se vrata sprejemnice odprla. Z globokim priklonom se je približal gospe Srebrétovi višji policijski nadzornik, ki se je — na intervencijo njenega moža, ki ga je prav povod te preiskave zadržal zunaj doma, da se ni mogel pravočasno vrniti — opravičil in ukazal, da naj detektiv takoj neha preiskovati. Potem se je obrnil h gospodični in ji povedal, da so slušatelja tehnike Andreja Pavliča aretirali zaradi njegovih „pre- napetih idej“.

Selma ni trenila z očmi. Samo nekam suho je odvrnila: „Zelo ste ljubeznivi, da ste mi prišli kar osebno sporočit.“

Potem se je umaknila, ne da bi še koga pogledala. Medtem ko je gospa spremila policijske funkcionarje do vrat, je Selma planila v svojo sobo in kakor brezumna begala od stene do stene.

„Andreja Pavliča smo aretirali . . . Andreja Pavliča smo aretirali . . . aretirali“, ji je brnelo po ušesih. Čelo ji je gorelo, oči so videle samo meglo in skozi trgajočo se meglo tisoče in tisoče redarjev, nemih in togih kot železni kipi, med njimi pa zvezanega mučenika.

„In jaz sem tu, jaz sem še vedno tu, v varni sobi, v okviru te lažnive družine, in bom poslušala mater, ki bo pridigovala čenče iz Wiener Journala, in bom poslušala očeta, ki bo materi pripovedoval o napredovanju in odstavljanju uradnikov . . .“

Zgrizla bi se bila, tako divji je planil upor iz nje proti vsemu življenju, kakršno je morala doslej živeti, ker je bila prestrahopetna, da bi tvegala vse, če bi bilo treba. Še včeraj sta z Andrejem Pavličem sedela v kavarni. Ves vzhičen ji je razkazoval nove pole statističnih podatkov, ki jih je spet nabral med kmeti in delavci: suhe številke o boleznih, umrljivosti, prehrani, nezaposlenosti, mezdah . . . strašne številke, ki so vpile, kričale vsem ljudem, ki imajo še vest . . .

Aretirali so ga. Zaradi pripravljanja statistike? Morda je tudi tak doživljaj potreben . . .

Z roko je segla nad desno oko. Glava jo je bolela, da ji ni bilo več zdržati. Že ves dan se je čutila slabo in utrujeno.

V sobo je stopila mati. Nemo sta se spogledali, kakor bi se ne upali z besedo na dan.

„Zakaj si to storila?“ so vprašale dekletove oči, ki so blodile po razmetanih predmetih.

„Nisem več otrok“, je spregovorila, „in to kar si mi storila, je neokusno. Čemu se tedaj razburjaš nad ljudmi, ki so pravkar preiskovali tvoje stanovanje? Sicer pa imaš zakonito dolžnost nasproti meni . . . Tako vsaj veva za svoje dolžnosti. O, mama, mama . . .“

„Nisi več otrok, nisi več otrok?“ je mati vzkipela. „Nisi, na žalost vidim, da nisi. Ali, da si tako nizko padla, nisem slutila . . .“

Hči jo je debelo pogledala. Mati je tresoča se pokazala na odstavek v Kierkegaardu o Don Juanu.

Dekle se je iz vsega srca zasmajalo. Zasmajalo se je iz prevelike užaljenosti. To, da jo mati sumniči takih stvari, ki blodijo po glavi le praznim meščanskim dekletom, plesnim goskam in histeričnim ženskam, to jo je razkačilo. Samo s smehom je mogla odgovoriti. Čemu besede, ko pa ju loči brezno dveh svetov. Če se nista mogli razumeti slutenjsko, se tudi s pojasnjevanjem ne bi razumeli. In se je smejala kakor brezumna. S smehom je vrgla kakor mimogrede, ne kakor da je razodela najstrašnejšo rano: „Kaj pa porečeš, če ti povem, da je ta, ki si zvedela o njem, da so ga aretirali, Andrej Pavlič, moj prijatelj, moj tovariš, moj najdražji človek!“

Mati je obstrmela.

Nekaj trenutkov je prežala na svojo hčer z risjim pogledom, potem pa je planila na knjige in jih začela trgati na kose. Vmes je vpila kakor zdivjana in brezzvezno dajala najsramotoilnejše vzdevke svoji hčeri. Zdelo se je, da se je v njej razviharil ves gnev, ki ga je zatajevala leta in leta, gnev proti novim razmeram, žalost po starih časih, naposled tudi po njeni mladosti. In kakor da se hoče vsa razdati v onemogli jezi, je sikala: „Mein eigenes Blut, mein eigenes Blut . . . und mit so einem Strolchen, einem Banditen . . . schrecklich . . . schrecklich . . . Ich werde dir zeigen . . .“

Tedaj je hči planila iz sobe, odhitela v sprejemnico in si v največji naglici oblekla plašč. Pograbila je čepico in zbežala v vežo.

Mati za njo, da bi jo dohitela in da bi ji pred nosom zaklenila vežna vrata.

Kuhariča je stopila iz kuhinje na prag. Tedaj je Selma obstala. Za trenutek je pomislila in se brez besed vrnila v sobo. Odložila je plašč in se zaprla v kopalnico.

Čez dolgo časa je prišla spet v sprejemnico, kjer je mati pospravljala mizo. Ledeno mrka je šla mimo, tudi mati je molčala, in se zaprla v svojo sobico.

Ko se je spravljala spat, so se ji oči zasolzile. — Pa kaj je njena žalost v primeri z *njegovim* trpljenjem to uro, ko ubogi niti ne ve, kaj ga morda čaka. — Hkrati pa se ji je prav na dnu srca prebujalo neko doslej neznano, čudovito čustvo: zavedela se je, da je nocoj napravila prvi korak na dolgo pot svojstvenega življenja in domišljala si je, da se je s prvo bolečino ponižanja uvrstila v ogromno družbo vseh, ki trpijo zaradi resnice.